

EPIDEMIOLOGIE

---

5. seminář

Epidemiologické studie

Hlavní metody medicínského výzkumu

- Klinická**
  - Biologická**
  - Experimentální**
  - Epidemiologická**
-

Epidemiologická metoda výzkumu umožňuje

---

1. studovat historii zdraví populace
2. měřit a popsat rozložení zdraví a nemocí v populaci
3. hodnotit činnost a účinnost zdravotnických služeb a opatření
4. poznat průběh a symptomy jednotlivých nemocí
5. pátrat po příčinách nemocí a podmínkách zdraví

3 základní postupy:

- Deskriptivní**
  - Analytické**
  - Experimentální**
-

Epidemiologie, epidemiologická metoda, epidemiologické studie

---

- původně jen n. infekční etiologie, postupně → epidemiologická metoda i pro studium n.neinfekčních.
  - současnost : uplatnění epidemiologie přesahuje rámec vlastního oboru, proniká do většiny lékařských oborů ve formě **epidemiologických studií** (zjišťování účinku nových diagnostických a léčebných postupů)
-

Epidemiologické studie

□ **Cíl:** pomocí epidemiologické metody

1/identifikovat faktory spojené se vznikem nemoci

2/prokázat jejich roli na vzniku a rozvoji nemocí a

3/následně navrhnout, vypracovat a ověřit odpovídající preventivní opatření

Hlavní úkol epidemiologie

---

1. Sledovat
2. Analyzovat
3. Zlepšovat

ZDRAVOTNÍ STAV POPULACE

Sledování a analýza → z informací a dat
epidemiologických studií

Nástroje pro analýzu epidemiologických dat
vychází ze **statistických pojmů a metod**

Epidemiologické studie

Zákl.cílem:

Existuje **vztah** (asociace) **mezi onemocněním** a **působením určitých látek (expozicí)** a je tento **vztah příčinný???**

Asociace (obecně) = vztah, závislost mezi 2 či více jevy

Měření asociace → různé ukazatele

Různé typy studií pro měření vztahů mezi nemocemi a jejich determinantami, záleží na cíli a na možnostech

---

Základní typy epidemiologických studií (1)

---

založené na:

- ***pozorování*** (výzkumníci nezasahují x pouze zaznamenávají a analyzují)
  - ***experimentu*** (přímo určují jaké expozici bude kdo podroben)
-

Základní typy epidemiologických studií (2)

Studie založené na pozorování:

(**observační studie**)

- **Popisné** (ekologické, průřezové, longitudinální)
- **Analytické** (retrospektivní, prospektivní, retroprospektivní)

Studie založené na experimentu:

(**intervenční studie**)

- **Klinický kontrolovaný pokus**
  - **Populační kontrolovaný pokus**
-

Základní typy epidemiologických studií

Typ studie	Časové hledisko	Jednotka
STUDIE ZALOŽENÉ NA POZOROVÁNÍ		
I. Deskriptivní studie		
a) Ekologické (korelační)	Průřezové	Populace
b) Průřezové (prevalenční)	Průřezové	Jedinec
II. Analytické studie		
c) Příklad – kontrola (case – control)	Retrospektivní	Jedinec
d) Kohortové	Prospektivní, retro-prospektivní	Jedinec
STUDIE ZALOŽENÉ NA EXPERIMENTU		
III. Kontrolovaný pokus	Prospektivní	Jedinec (pacient)
IV. Populační intervenční studie	Prospektivní	Populace

Základní podmínky pro realizaci studie

---

1. přesná **DEFINICE NEMOCI**

= vymezení všechny příznaky a charakteristiky, kt. nemoc jednoznačně určují

diagnostická kriteria – klinická, laboratorní, epidemiologická... – musí být jasně specifikována při zahájení studie

př. definice infarktu myokardu – klinické příznaky, abnormality na EKG, biochem. změny (transaminázy)

2. Definice **EXPONOVANÉ POPULACE** -soubor osob, vystavený studovaným podmínkám (kdo, kdy, kde onemocněl).

Pokud nemoc a expozice nebudou jasně definovány → problémy při interpretaci dat epid. studie !!!

I. Observační studie (založené na pozorování)

DESKRIPTIVNÍ STUDIE

= **popisné** – popisují výskyt a rozložení nemocí, srovnávají výskyt nemocí

ve vztahu k různým charakteristikám

KDO, KDE, KDY (osoba, místo, čas) onemocněl či neonemocněl?

- **neanalyzují** vztah mezi výskytem nemoci a rizikovým faktorem
  - zdroj informací – obvykle **rutinní statistiky**
  - často součástí analytických či experimentálních studií
  - relativně levné a časově méně náročné vs. analytické
  - **zdrojem hypotéz**, ukazují na možné příčinné vztahy
  - **nemohou testovat hypotézu** → nemohou prokázat příčinnou souvislost mezi rizik.faktorem a následným onemocněním
-

Deskriptivní studie

---

a) Ekologické, korelační studie

b) Průřezové studie

Longitudinální studie

---

a) Korelační (ekologická) studie (1)

Zjišťuje **korelaci (asociaci) mezi rizikovým faktorem a zdravotním následkem (nemocí, úmrtím) v rámci skupin osob**

Možnost **srovnávání** zdravotní situace:

- u různých populací za určité časové období
  - v jedné populaci v různých časových obdobích
-

a) Korelační (ekologická) studie (2)

- Předmětem studia: **populační celky** (ne jednotlivci!)
např. školy, města, okresy
  - Nejsou k dispozici údaje na úrovni jedinců
  - Využívají **info** získávaných **k jiným účelům** → není možné získat další doplňující informace ,
  - Poskytují jen hrubou orientaci o problému + mohou být zatíženy řadou zkreslení → **pouze formulace hypotéz**
-

a) Korelační (ekologická) studie (3)

Pozitiva:

- ❑ rychlé, levné, snadné
- ❑ lze stanovit hypotézu o etiolog.nemoci

Negativa:

- ❑ nemožnost prokázat vztah mezi expozicí rizik.faktoru a nemocí u konkrétní osoby (předmětem studia – **populační celky!**) → **ecological fallacy** - asociace na populační úrovni nemusí nutně znamenat asociaci na úrovni jedince
  - ❑ přejímá nedostatky rutinních statistik
  - ❑ nemožnost nějakým způsobem kontrolovat vliv potenciálních zavádějících faktorů – zastírají skutečný vztah mezi faktorem a nemocí
  - ❑ nemohou prokázat kauzalitu vztahu, ani sílu asociace
-

Korelační(ekologické) studie - příklady

- Obecně: - vztah mezi ukazateli zdrav. stavu (SDŽ,SÚ,KÚ) a socioekon. ukazateli (př.mzda, vzdělání, prům. spotřeba alkoholu, cigaret),
- vztah mezi údaji o znečištění prostředí v urč. geogr. oblasti a ukazateli zdrav. stavu (ekologické)
  - Příklady:
    - 1.** vztah mezi koncentrací NO a SO ve vybraných okresech ČR a mírou ponovorozenecké úmrtnosti (Bobák)
    - 2.** denní spotřeba masa a výskyt Ca kolorekta
    - 3.** korelace mezi počtem TV antén a KÚ
-

b) Průřezová (prevalenční, transversální) studie (1)

Předmětem: informace o přítomnosti či nepřítomnosti jak nemoci (tzn. **prevalenci** určité nemoci), tak potenciálních rizikových faktorů u **jednotlivců**

Je sledován aktuální stav závislosti mezi výskytem nemoci a možnou příčinou (RF), a to **současně k určitému datu**

Jak zjistit přítomnost nemoci?

Interview, dotazník, zdrav.dokumentace

Jak zjistit expozici rizik.faktorům?

Vyšetření, krevní testy, anamnéza (spotřeba cigaret, alkoholu, kávy...)

---

b) Průřezová (prevalenční) studie (2)

Pozitiva:

- rychlá, levná
- eliminace fenoménu ledovce (výběrová šetření)
- informace o prevalenci nemoci v různých populačních celcích

Negativa:

- nevhodná pro vzácná a krátce trvající onemocnění,
- expozice faktoru a přítomnost nemoci je hodnocena současně k určitému datu či období → někdy je
obtížné rozlišit mezi příčinou a následkem,

→ nemůže přinést důkaz o kauzálním vztahu mezi N
a E

Průřezová (prevalenční) studie(3) - příklady

- Osoby onkol. nemocné trpí častěji depresemi → psychické poruchy jsou důsledkem onkol. dg.? Nebo psychicky labilní osoby jsou predisponovány ke vzniku nádor. onem.? (příčina nebo následek)
  - **HIS ČR** – výběrové šetření o zdravotním stavu obyvatelstva (1993,1996, 1999, 2002- *zákl. demogr.a socioek.charakteristiky, zdravotní stav, výskyt rizikových faktorů a životní styl, hodnocení zdravotnického systému*)
  - **EHIS** – Evropské výběrové šetření o zdraví v ČR (2008)
-

Evropské výběrové šetření o zdraví v ČR

- 1993 - první šetření dle metodiky WHO
- 2002) - 3-letá periodičita (1996, 1999, 2002)
- 2005 - šetření vynecháno, změna metodiky
- 2008 - šetření EHIS dle metodiky EU
- 1955 respondentů z obecné populace ČR ve věku 15+
  - Forma standardizovaného rozhovoru
  - Tematické okruhy:
    - zdravotní stav
    - rizikové faktory životního stylu
-

Evropské výběrové šetření o zdraví v ČR (EHIS 2008)

- ❑ Jednotný systém harmonizovaných šetření o zdraví v rámci zemí Evropy
  - ❑ 4 základní složky (moduly)
    - Evropský podkladový modul (sociodem.charak.)
    - Evropský modul o zdravotním stavu
    - Evropský modul o zdravotní péči
    - Evropský modul o zdravotních determinantách
  - ❑ Cca 2000 respondentů (15-79let) náhodný výběr z CRO
  - ❑ Dotazníkové šetření metodou face to face (Eurostat)
  - ❑ Realizováno ÚZISem (jinde národní statistické ústavy)
-

Longitudinální studie

- typické – dlouhodobé sledování jednotlivců; náročné
- umožňuje hodnocení vývoje

Př.: Studie britských lékařů

Brněnská studie růstu a vývoje

ANALYTICKÉ STUDIE

- prověřují hypotézy, kt.vyplynuly z deskriptivní fáze epidem.šetření
  - **měření asociace mezi nějakým potenciálně rizikovým faktorem (expozicí) a zdravotním následkem (onemocněním či úmrtím)**
  - posuzují příčinné vztahy mezi expozicí faktoru a následným onemocněním
  - nutnost vytvoření jedné (více) kontrolních skupin → (MAČOVÁNÍ)
  - statistické testování získávaných údajů
-

Analytické studie

- a) Retrospektivní (case control study, s. případů a kontrol)**
  - b) Prospektivní (cohort study)**
  - c) Retroprospektivní (ambispektivní)**
- obsahují rovněž popis, navíc analyzují vztah mezi zdravot. stavem a dalšími proměnnými.
- snaží se objasnit, zda expozice určitému faktoru vede následně ke vzniku nemoci (**rizikový** faktor) nebo naopak – zda tento faktor zabrání nemoci(**protektivní** f.)
-

a) Studie případu a kontrol (case control study) - **retrospektivní (1)**

---

2 skupiny osob:

- případy (nemocní)
- kontroly (bez nemoci)
- zjišťujeme, zda obě skupiny byly v minulosti vystaveny působení sledovaného faktoru ⇒ **sledujeme prevalenci faktoru** mezi skupinou případů a kontrol
- jednotlivé osoby vybírány podle toho, zda u nich bylo či nebylo dg. sledované onemocnění, **zpětně pátráme po expozici určitému rizikovému faktoru** – postupujeme

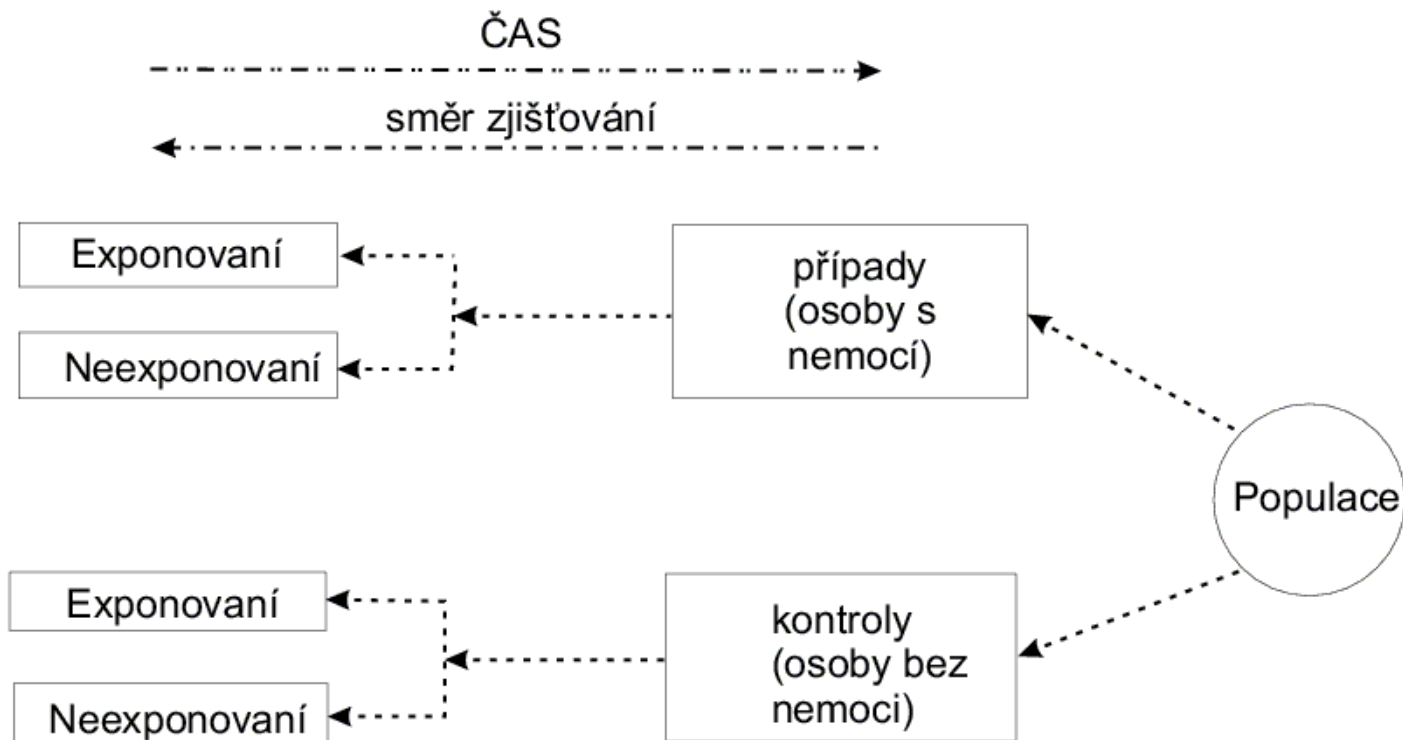
od následku k příčině

→ **Retrospektivní studie**

Srovnáváme četnost výskytu rizikového faktoru u případů a kontrol, usuzujeme na asociaci mezi vznikem nemoci a působením faktoru

---

a) studie případů a kontrol

a) Studie případu a kontrol (case control study) - **retrospektivní** (2)

Pozitiva:

- ❑ časová, finanční nenáročnost, možnost rychlého zopakování
- ❑ vhodné pro chronické onemocnění, onemocnění se vzácným výskytem
- ❑ lze sledovat i více rizikových faktorů u jedné nemoci

Negativa:

- ❑ **retrospektivní přístup** – jak expozice faktoru, tak rozvoj studované nemoci se již udály
  - ❑ nemožnost určit časový interval mezi expozicí a následkem
  - ❑ nemožnost studia biologického mechanismu rozvoje nemoci
  - ❑ nevhodné pro studium vzácných rizikových faktorů
  - ❑ nekompletnost a nepřesnost dokumentace
  - ❑ paměť (jiný stupeň u nemocných a bez nemoci)
-

Retrospektivní studie- příklady

- studie *malformací novorozenců* –
    - průkaz teratogenního efektu thalidomidu (Conterganu) – NSR, 50.léta 20.st.,
    - asociace mezi malformacemi plodu a rubeolou

  - studie *vztahu mezi kouřením a Ca plic, mezi kouřením a ICHS*
-

b) Kohortové studie (cohort study) – **prospektivní (1)**

---

2 skupiny osob ***bez nemoci***

- osoby exponované (vystavené určitému faktoru)
- osoby neexponované (nevystavené působení faktoru)
- tvorba souborů **mačváním**

→ obě skupiny sledujeme a po určité době

(**longitudinální studie**) srovnáme výskyt nemoci

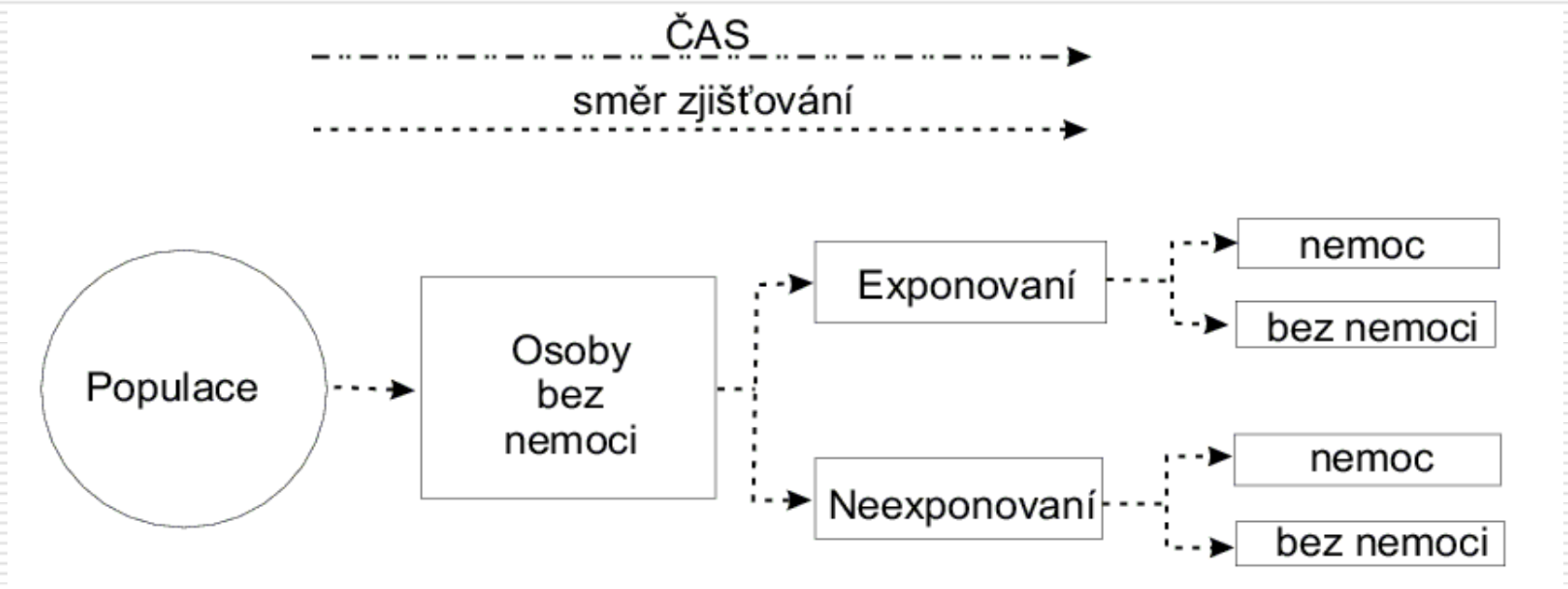
→ Postupujeme **od příčin k následku** → **prospektivní studie**

→ tento typ studie umožňuje odhadnout, jak velké je **riziko** (pravděpodobnost), že dojde ke **vzniku nemoci** u osoby vystavené a u osoby nevystavené působení sledovaného faktoru.

---

b) kohortové studie

---

b) Kohortové studie (cohort study) – **prospektivní** (2)

Pozitiva:

- ❑ přesnost, spolehlivost, objektivita
- ❑ časová sekvence mezi přítomností faktorů a následným vznikem on.
- ❑ **vhodné** pro studium **vzácných expozic**
- ❑ hodnocení vícečetných následků jediného rizikového faktoru
- ❑ přímo měří **incidenci** ve studovaném i kontrolním souboru

Negativa:

- ❑ finanční a časová náročnost
  - ❑ ztráta sledovaných osob
  - ❑ **nehodná** pro studium **vzácných onemocnění**
-

Kohortové (prospektivní) studie - příklady

- Studie britských lékařů
  - Studie hodnotící vztah mezi fluorem a kazivostí chrupu
-

Retroprospektivní (ambispektivní) studie

- Prospektivní sledování probíhající v minulosti
  - Údaje o expozici byly zjištěny v minulosti, údaje o následku zjišťovány průběžně až do budoucnosti
  - Příklad: Jak se nedonošenost projevila na nemocnosti a úmrtnosti ? - ze starých porodopisů vytvořeny 2 soubory- donošené a nedonošené děti, a ze zdrav. dokumentace postupně sledujeme historii jejich růstu a zdravot. stavu , jak se nedonošenost projevila na těles. a duševním vývoji, na školním prospěchu...
-

II. Studie založené na intervenci – experimentální (intervenční) studie

Experiment je jedním ze základních nástrojů vědecké metody

Studie založené na experimentu (1)

- organizátor studie pouze nepozoruje a neanalyzuje výskyt nemoci a expozice, ale sám **aktivním zásahem – intervencí** – vytváří podmínky studie (určuje expozici, rozděljuje sledované osoby do skupin...)
  - cílem je zhodnotit účinnost či bezpečnost nové léčebné či preventivní metody
  - **etika** – nepřichází v úvahu záměrná expozice faktorům ohrožujícím zdraví – studie slouží k **testování účinnosti pozitivních intervencí** (nový lék, vakcína etc...)
-

Studie založené na experimentu (2) = INTERVENČNÍ

---

a) Klinický kontrolovaný pokus

b) Populační intervenční studie

(populační kontrolovaný pokus)

RANDOMIZACE – náhodné rozdělení sledovaných osob na expon. a neexponované (teorie pravděpodobnosti), autor má **záměrnou kontrolu** nad **podmínkami určujícími rozvoj choroby**, což umožňuje objektivní a nezkreslenou interpretaci výsledků.

Etické a právní hledisko – principy, normy, omezení !!!

---

a) Kontrolovaný pokus (randomised controlled trials)

---

tři základní kroky:

1. *studovaný soubor* → RANDOMIZACE

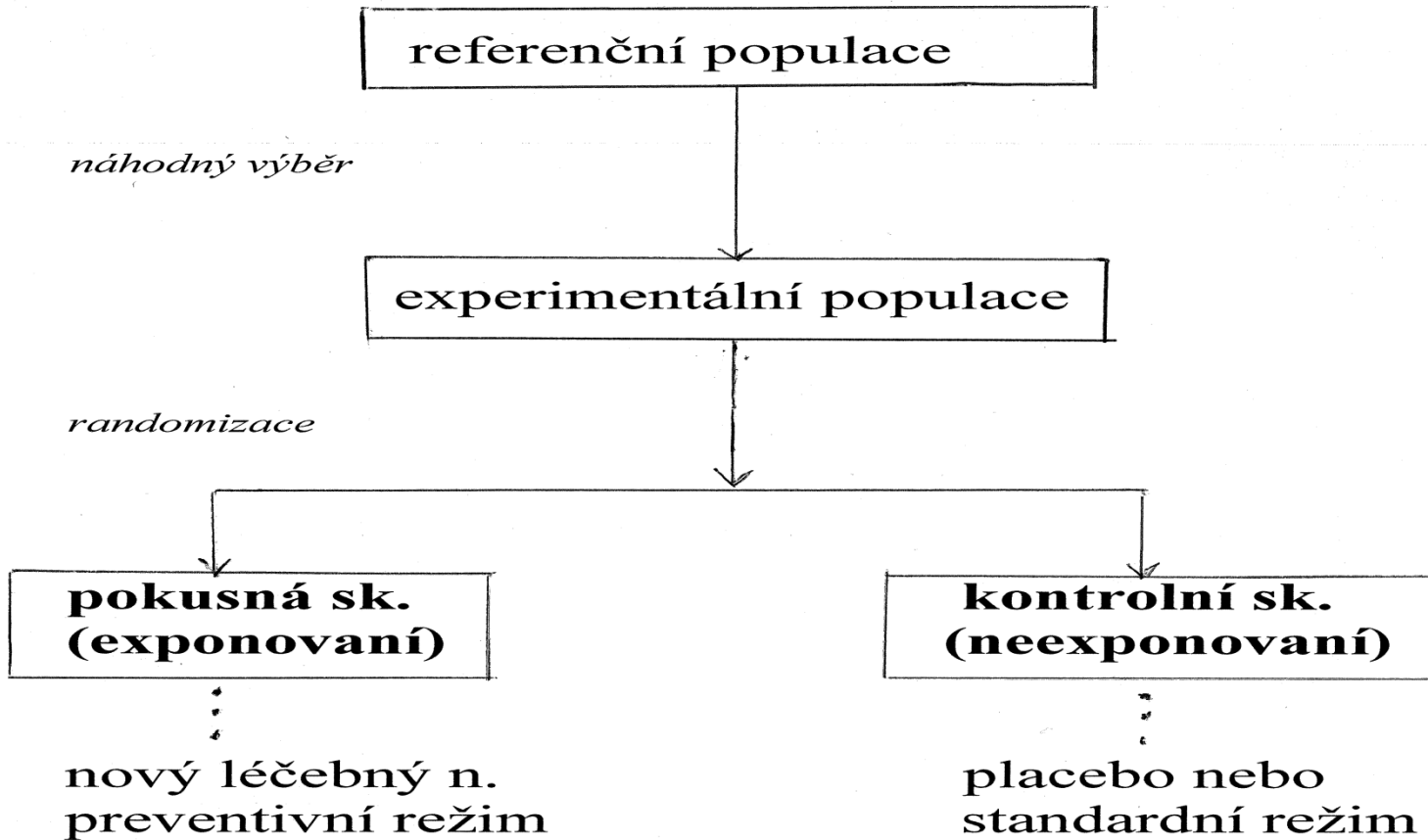
- skupina s intervencí (exponovaná - pokusná) – **ověřovaný terapeutický proces**
- skupina bez intervence (kontrolní) – **PLACEBO** – placebový efekt!

2. ZASLEPENÍ – k vyloučení vlivu subjektivních faktorů jak na straně pacienta, tak na straně hodnotící osoby zlatý standard: dvojitě slepý pokus („slepý“ je účastník studie + ošetřující lékař)

3. *Srovnání* (*statistické metody*)

Schéma klinického kontrolovaného pokusu

- sledování osob v obou skupinách
- měření výsledků pokusu stejnými metodami v obou sk.
- vyhodnocení rozdílů pomocí vhodné stat. metody

b) Populační intervenční studie (populační kontrolovaný pokus)

- jsou orientovány na zdravé osoby, které jsou vystaveny působení běžných rizikových faktorů
- rozdělení osob na exp. a neexp. na populační úrovni→do **pokusného souboru** (obyvatelstvo určité územní jednotky) aktivně vnášíme nový, umělý element, **kontrolní skupina** je obyvatelstvo podobné územní jednotky, ale bez intervence
- mají velký rozsah(statisíce osob –Salkova vakcína), předmětem studia je předem vymezená populace
- většinou se jedná o **preventivní** opatření, např.očkování
- nevýhoda: je obtížné určit, co bylo dosaženo zavedeným opatřením a co bylo způsobeno jinými vlivy, většinou není možné zaslepení

Př.: iodizace soli, fluoridace vody...

Deskriptivní studie (shrnutí 1)

- popisují rozložení nemoci pomocí charakteristik **osoby, místa a času a srovnávají jejich výskyt** v různých populačních skupinách, různých teritoriálních oblastech a v různých časových obdobích
  - je sledována incidence, prevalence a úmrtnost různých nemocí ve velkých populačních celcích
  - představují 1.etapu při plánování, organizaci a realizaci
  - východisko pro vyslovení hypotéz – ukazují na možné příčinné vztahy mezi různými faktory a rozvojem nemocí
-

Analytické studie (shrnutí 2)

- zaměřují se na studium příčin nemocí tím, že **ověřují hypotézy**, vyplývající ze studií deskriptivních, s cílem **objasnit příčinný vztah mezi studovaným faktorem a určitou nemocí** – zda expozice určitému faktoru vede následně k onemocnění nebo naopak onemocnění zabrání
-

Intervenční (experimentální) studie (shrnutí 3)

- ověřují správnost účinnosti konkrétních opatření (intervencí) např. terapeutických a preventivních zákroků

Pozn.: hranice mezi studiiemi nejsou ostré, v praxi nemusí být dodrženo jejich pořadí

Úkoly k zamyšlení... navrhněte, jaký typ studie by byl nejvhodnější pro zodpovězení následujících otázek:

- Způsobují mnohočetná UTZ vyšetření v těhotenství vrozené srdeční vady?
  - Vede znečištění ovzduší ke zvýšenému riziku astmatu u dětí?
  - Mají osoby s krevní skupinou 0 větší riziko vzniku vředové choroby?
  - Jak velký účinek má fluoridace vody na incidenci zubního kazu u dětí ve věku 10-15 let?
  - Může pravidelné užívání acylpyrinu snížit riziko IM?
  - Zvyšuje konzumace kávy u žen riziko vzniku ICHS?
-

Děkuji za pozornost
